

Greater Poland - a Holiday Region from the Communist Period (1945-1989)

Keywords: Greater Poland, Poznan voivodship, recreational architecture, summer resorts

Abstract

Leisure in the PRL, Polish People's Republic, was to play a very important propaganda role in the functioning of the state. Holidays were to be easily accessible, common and cheap, unlike in the interwar period. Initially, this was realised through the Employee Holiday Fund (FWP), which primarily used the base taken over in the Reclaimed Territories. New facilities were built too slowly and this did not result in a significant increase in the number of holidaymakers. In 1958, a law was passed allowing workplaces to build leisure centres for their employees, which significantly increased the growth of accommodation. This decision resulted in a significant expansion of the geographical regions that became holiday destinations. Areas rich in lakes were of particular interest.

In Wielkopolska (Greater Poland), shaped primarily by glaciations, lakes can be found in the central and northern parts (the Toruń-Eberswalde Proglacial Valley, the Greater Poland Lake District). Summer resorts and leisure centres began to be built at the numerous lakes, enabling seasonal recreation, built by local employing establishments (when there were no favourable conditions in the district, they were built in

the nearest area). The author conducted research in 2020-2022 to identify places in Wielkopolska where recreation centres and summer resorts were built. This research was intended to answer the question of whether Wielkopolska was a leisure region where companies or institutions wanted to locate their centres.

In the course of her research, the author carried out dozens of searches in the area corresponding to the Poznań Voivodeship in the period of 1957-1975, which made it possible to identify four types of leisure buildings occurring in Wielkopolska. The resorts were divided according to the number of buildings comprising a given resort, and also according to the type of leisure development. Characteristic complexes and buildings were found. Resorts that were established before World War II by Germans in northern Wielkopolska were recognised. In addition, two types of summer resorts occurring in the study area (small and large) were distinguished. The research conducted allows confirmation of the thesis that Wielkopolska became a tourist region during the communist period. ■

Joanna Bogajewska-Danek, M. Sc. Eng. Arch., Faculty of Architecture, Poznań University of Technology. Her research interests include the history of architecture and heritage preservation, and she is currently writing her PhD thesis on recreation centres built during the communist period in Greater Poland. Her interests also include structures built by scouts at camps and the revitalisation of historic architectural and urban space. ORCID: 0000-0001-8847-2755. Contact: joanna.bogajewska-danek@put.poznan.pl

Joanna Bogajewska-Danek
Wydział Architektury Politechniki Poznańskiej, Poznań, Polska

Wielkopolska – region wypoczynkowy z okresu PRL-u (1945-1989)

Słowa kluczowe: Wielkopolska, województwo poznańskie, architektura wypoczynkowa, letniska

Wprowadzenie

Polska – która po II wojnie światowej przyjęła formalnie nazwę Polska Rzeczpospolita Ludowa (PRL) – w latach 1945-1989 stała się częścią tzw. bloku wschodniego, funkcjonującego pod kontrolą Związku Radzieckiego (ZSRR). Po okresie powojennej odbudowy weszła w okres intensywnej industrializacji oraz wzmożonych przemian społecznych. Władze komunistyczne legitymizując „nowy porządek”, postanowiły „ludziom pracy” stworzyć warunki do wypoczynku organizując tzw. wczas. Wczas, które miały być łatwo dostępne, powszechne i tanie, dzięki inwestycjom Funduszu Wczasów Pracowniczych. W konsekwencji przez ponad 30 lat wybudowano w Polsce dziesiątki tysięcy turystycznych miejsc noclegowych. Szczególnie aktywne tu były bogate zakłady pracy, które wznosiły duże ośrodki wypoczynkowe położone w atrakcyjnych turystycznie regionach kraju, najczęściej nad wodą lub w górach.

Ośrodki wypoczynkowe w Wielkopolsce z reguły sytuowane były nad jeziorami. Wielkopolska bowiem jest regionem od północy i zachodu bogatym w tego typu zbiorniki wodne, które powstały tu w wyniku działania lądolodu. Są to rejony pojezierza poznańskiego, pojezierza gnieźnieńskiego, pojezierza leszczyńskiego i pojezierza chodzieskiego. W latach 2020-2022 zostały na tym terenie przeprowadzone badania, których celem było zidentyfikowanie miejsc gdzie budowano ośrodki rekreacyjne i letniska. Podjęte prace miały na celu poszukiwanie odpowiedzi na pytania: czy Wielkopolska w okresie powojennym stała się regionem wypoczynkowym i gdzie lokalizowano ośrodki wypoczynkowe.

W badaniach autorka wykorzystwała przede wszystkim metodę historyczno-interpretacyjną, stosując takie techniki badawcze jak fotografowanie, obserwacje, wywiady terenowe, wizje lokalne, badania literaturowe. Obszarem badawczym było województwo poznańskie w granicach z lat 1957-1975¹. Przeprowadzono 25 kwerend badawczych które stały się

podstawą obszernych analiz oraz nawiązano kontakty z lokalnymi instytucjami w 28 powiatach województwa poznańskiego.

Były to pierwsze tego typu badania przeprowadzone dla terenu Wielkopolski, których część przedstawiła autorka w artykule *Modernistyczne zespoły wypoczynkowe w Wielkopolsce. Letniska zakładowe*². W szerszym kontekście całego kraju, jeszcze w okresie PRL-u, problematyką ośrodków wypoczynkowych, urzędzeń wczasowych i ich lokalizacji zajmowali się dotąd tacy autorzy jak Jerzy Szuszkiewicz (1966), Bogdan Kasperski (1968), Stanisław Wawrzyniak (1977) czy Lech Andrzej Dębski (1977). Współcześnie tematykę pracowniczych ośrodków wczasowych badała Agata Szmitkowska (2018), a ich dziedzictwo Błażej Ciarkowski (2017). Opracowania te są przywoływane w tekście artykułu.

Krótkie spojrzenie na historię wypoczynku w Polsce

W 1918 roku Polska odzyskała niepodległość po 123 latach zaborów. Wyzwaniem dla nowotworzonego się Państwa było połączenie terenów trzech okupantów – Rosji, Prus i Austrii - w jeden sprawnie działający organizm. Druga Rzeczpospolita od samego początku była państwem nowoczesnym, które w 1922 roku przyznało swoim obywatelom prawo do wypoczynku. Rocznie pracownicy umysłowi mieli prawo do miesiąca urlopu, a robotnicy do 15 dni³. Z urlopu korzystali przede wszystkim ludzie zamożni, wyjeżdżając na wakacje na dłuższy czas nad morze, albo do popularniejszych kurortów górskich. Odwiedzano zarówno stare miejscowości uzdrowiskowe, które pełniły też funkcję wypoczynkową, a rozwijały się już od XIX wieku, takie jak Zakopane, Krynica Zdrój, Szczawnica, Truskawiec, Hel i inne, jak również zupełnie nowe, takie jak Jurata, Jastrzębia Góra, Augustów, Maków Podhalański i inne. W nich wszystkich obok prywatnych willi i pen-

1. W 1975 roku Polska została podzielona na 49 województw. Od 1999 roku obowiązuje w Polsce podział na 16 województw. W porównaniu do województwa poznańskiego z lat 1957-1975, aktualnie województwo wielkopolskie jest zasobniejsze o powiat pilski i złotowski.

2. Bogajewska-Danek J., *Modernistyczne zespoły wypoczynkowe w Wielkopolsce. Letniska zakładowe*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej. Architektura, Urbanistyka, Architektura Wnętrz”, 2022, nr 10, s. 77-89.

3. A. Szmitkowska, *Architektura pracowniczych ośrodków wczasowych w Polsce. Zarys problematyki*, „Architectus” 2018 nr 3, s. 84.

sjonatów budowano też duże obiekty wypoczynkowe, często w coraz modniejszym wówczas stylu modernistycznym⁴.

Władze komunistyczne po 1945 roku wypoczynek traktowały ideologicznie. Po pierwsze, uważano że każdemu wypoczynek w równym stopniu się należy – ten element miał odróżniać Polską Rzeczpospolitą Ludową od przedwojennej poprzedniczki. Po drugie, urlop organizowany przez państwo był miejscem indoktrynacji obywateli, stąd w każdym ośrodku wypoczynkowym była osoba na stanowisku kulturalno-oświatowym (tzw. KO). Zadaniem KO-owca było nie tylko organizować rozrywki wczasowiczom, ale także dbać o odpowiednią narrację polityczną. Po trzecie, było to kolejne pole do niwelowania różnic klasowych w społeczeństwie, jako pozostałości po Polsce przedwojennej. Na ten sam turnus wysyłano zarówno pracowników umysłowych, jak i robotników, z zamiarem ich „wymieszania klasowego”.

W celu realizacji planów związanych z wakacjami, w 1949 roku powołano Fundusz Wczasów Pracowniczych (FWP), który zastąpił Komisję Centralną Związków Zawodowych. Każda z tych instytucji centralnie zarządzała ośrodkami wypoczynkowymi. W 1952 roku podkreślono wagę wypoczynku, w uchwalonej Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, w której w artykule 59 w punkcie 1 wpisano „Obywatele Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej mają prawo do wypoczynku”⁵. Jednakże początkowo, w latach 50-tych XX wieku FWP dysponował jeszcze niewielką liczbą miejsc noclegowych, przede wszystkim w obiektach niemieckich znajdujących się na tzw. ziemiach odzyskanych i na terenie Dolnego Śląska. Dodatkowo zarządzał też dawnymi pałacami i dworami, które przekształcano w ośrodki wypoczynkowe. W 25 milionowym państwie z wypoczynku zorganizowanego przez FWP w 1950 roku wzięło udział 490,3 tys. osób⁶.

Sytuacja zmieniła się od 1958 roku, kiedy to na IV Kongresie Związków Zawodowych⁷ pozwolono zakładom pracy budować ośrodki wypoczynkowe dla pracowników. Z czasem przepisy się zmieniły i ośrodki te udostępniano także osobom nie będącym pracownikami danego zakładu pracy. Decyzja ta w sposób znaczący wpłynęła na rozwój turystyki w Polsce i dzięki niej powstały dziesiątki tysięcy nowych miejsc noclegowych. Już w 1965 roku w zakładowych ośrodkach wypoczynkowych wypoczywało więcej osób niż w domach wczasowych FWP. Najwięcej osób skorzystało z wakacji w roku 1977 – w sumie 4 686 000 osób (631 tys. w ośrodkach FWP, 4055 tys. w ośrodkach zakładów pracy)⁸. W 1966 roku Jerzy Szuszkiewicz dostrzegł gwałtowny przyrost miejsc noclegowych w całym kraju. W pracy Urządzenia wczasowe, turystyczne i uzdrowiskowe w Polsce. Stan istniejący

i lokalizacja pisze: „Okres po roku 1958 odróżnia się wyraźnym i szybkim rozwojem wczasów zamkniętych, prowadzonych poza FWP, a organizowanych i utrzymywanych przez zakłady pracy lub fundusz poszczególnych związków zawodowych. Ilość miejsc na tych wczasach, zwanych wczasami zakładowymi, szybko wzrasta i osiągnęła w końcu 1962 roku 60 000”⁹. A Stanisław Wawrzyniak w publikacji z 1977 roku podkreślał, że „rozwój turystycznej bazy noclegowej w Polsce w badanym okresie występował dzięki działalności inwestycyjnej dużej ilości jednostek gospodarczych /zakładów pracy/(...)” co więcej „rozwój ten – w odniesieniu do wyboru lokalizacji – odbywał się w warunkach dość znacznej swobody(...)”¹⁰.

Wielkopolskie ośrodki wypoczynkowe i letniska

Przed II Wojną Światową na terenie województwa poznańskiego, funkcjonowały dwa ośrodki wypoczynkowe zbudowane jeszcze w XIX wieku na terenach dawnego zaboru pruskiego, które później kontynuowały swoją funkcję w PRL-u. W Krzyżu Wielkopolskim istniał niemiecki ośrodek na jeziorze Królewskim, składający się z domków letniskowych i budynku stołówki. W Smolarni k/Trzcianki nad jeziorem Straduń, Niemcy przed II Wojną Światową wybudowali ośrodek szkoleniowy służb leśnych, wykorzystując istniejąc tam dworek¹¹, który został potem rozbudowywany w okresie II Wojny Światowej. Natomiast w Powidzu nad jeziorem Powidzkim funkcjonował rozbudowany w latach 20. XX wieku przez Wojciecha Jabłońskiego polski ośrodek wypoczynkowy¹², składający się z łazienek oraz budynku restauracji wraz z pokojami hotelowymi¹³. Na terenach należących wówczas do Niemiec, a po wojnie do województwa poznańskiego, budowano także dzienne miejsca wypoczynku, składające się z altany i małej architektury, ścieżek spacerowych, terenów zielonych. Lokalizowano je nad wodą, wzdłuż rzek¹⁴.

W okresie PRL-u w województwie poznańskim funkcjonowały też dwa ośrodki wypoczynkowe w dawnych obiektach pałacowo-dworskich. Oba były zarządzane przez FWP. Pierwszym był klasycystyczny XIX wieczny pałac w Obrzycku, a drugim dwór w Puszczykowie - obydwa położone nad rzeką Wartą (il. 1).

W następstwie wspomnianej wyżej decyzji z 1958 roku, podobnie jak w całej Polsce również w Wielkopolsce zakłady pracy zaczęły na terenach atrakcyjnych krajobrazowo budować ośrodki wypoczynkowe. Największe firmy budowały aż po kilka ośrodków dla swoich pracowników np. jeden lub dwa nad morzem czy w górach, kolejne w swoim macierzystym regionie. Mniejsze zakłady pracy budowały tańsze ośrod-

4. W kurortach górskich budowano zarówno w stylu modernistycznym jak i zakopiańskim lub szerzej w stylu góralskim, co można było zaobserwować np. w Krynicy Zdroju.

5. P. Sowiński, *Wakacje w Polsce Ludowej. Polityka władz i ruch turystyczny (1945-1989)*, Warszawa 2005, s. 72.

6. P. Sowiński, *ibidem* s. 72.

7. P. Sowiński, *op. cit.* s. 92.

8. *ibidem* s. 289.

9. J. Szuszkiewicz, *op. cit.*, s. 64 i 65.

10. S. Wawrzyniak, *Zmiany w strukturze przestrzennej turystycznej bazy noclegowej w Polsce w latach 1960-1970*, Warszawa 1977, s. 25.

11. <https://hotelsmolarnia.pl/o-smolarni-2/> dostęp: 23.02.2023.

12. Przed II Wojną Światową lokalni działacze (Wojciech Jabłoński) w Powidzu starali się uzyskać dla miasta status uzdrowiska.

13. https://fotopolska.eu/Hotel_Jablonna_Powidz dostęp: 17.12.2023; a także <https://www.csw2020.com.pl/biogram/biogram-wojciecha-jablonskiego/>, dostęp 23.02.2024.

14. Istniały w Obornikach i Chodzieży.

1. Mapa rozmieszczenia obiektów FWP w roku 1966 z zaznaczonymi dwoma lokalizacjami w województwie poznańskim (opr. autorki na podst. mapy J. Szuszkiewicza, w: J. Szuszkiewicz, „Urządzenia wczasowe, turystyczne i uzdrowiskowe w Polsce. Stan istniejący i lokalizacja”, Warszawa 1966, s. 78)

1. Map of distribution of FWP facilities in 1966, showing two locations in the Poznań voivodship (author's copy based on the map by J. Szuszkiewicz, in J. Szuszkiewicz, "Urządzenia wczasowe, turystyczne i uzdrowiskowe w Polsce. Stan istniejący i lokalizacja", Warszawa 1966, p. 78)

ki, które były usytuowane w ich pobliżu, najczęściej nad wodą. Jeśli w danym powiecie nie było jeziora to budowały w sąsiednim. W powiecie jarocińskim czy gostyńskim nie ma naturalnych zbiorników wodnych, więc ośrodki firm z tych rejonów najczęściej można było spotkać w powiecie leszczyńskim czy śremskim.

W przeprowadzonych przez Stanisława Wawrzyńniaka badaniach porównawczych można odnaleźć informację, że w 1960 roku w województwie poznańskim były 94 miejscowości turystyczne z bazą noclegową w ośrodkach wypoczynkowych, a w 1970 roku było ich już 194 co stanowiło 8,7% wszystkich miejscowości z bazą turystyczną w całym kraju. W roku 1960 liczba podobnych miejscowości w kraju wynosiła 1236, a w 1970 roku 2222. Jedynie dwa województwa posiadały w 1970 roku wyraźnie większy niż województwo poznańskie udział procentowy w ogólnopolskiej bazie miejscowości z ośrodkami wypoczynkowymi:

były to województwa wrocławskie (9,8%) i krakowskie (10,8%). Warto podkreślić jest, że w połowie województw nastąpiło podwojenie liczby miejscowości z turystyczną bazą noclegową¹⁵.

W latach 1958-1989 w Wielkopolsce, prócz pojedynczych ośrodków wypoczynkowych budowano także większe skupiska takich obiektów, które określamy mianem letnisk¹⁶. Różniły się one od siebie wielkością i programem funkcjonalnym. Autorka w trakcie prowadzonych badań wyodrębniła spośród nich dwie kategorie letnisk - duże i małe¹⁷. Do pierwszej kategorii należały te, tworzone przez co najmniej

15. S. Wawrzyński, op. cit., tabela 10 „Liczba miejscowości z turystyczną bazą noclegową 1960-1970”.

16. Badania dot. letnisk w Wielkopolsce zostały zaprezentowane w artykule: Bogajewska-Danek J., 2022, Modernistyczne zespoły wypoczynkowe w Wielkopolsce. Letniska zakładowe, „Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej. Architektura, Urbanistyka, Architektura Wnętrz”, nr 10, s. 77-89.

17. Bogajewska-Danek J., Modernistyczne zespoły wypoczynkowe w Wielkopolsce. Letniska zakładowe, „Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej. Architektura, Urbanistyka, Architektura Wnętrz”, 2022, nr 10, s. 77-89.

kilkanaście (>10) zakładów pracy i które posiadały rozbudowaną infrastrukturę turystyczną, przypominającą małe, samodzielne miasta. W drugiej kategorii znalazły się takie, które liczyły kilka ośrodków (2-10) i zapewniały jedynie miejsca noclegowe, dostęp do jeziora oraz tylko nieliczne usługi (il. 2). Pośród lotnisk dużych znalazło się 16 miejscowości¹⁸, do lotnisk małych zaliczono 12 lokalizacji¹⁹. Pozostałe miejsca wypoczynku zaznaczone na ilustracji nr 2 były pojedynczymi ośrodkami wypoczynkowymi.

18. Duże lotniska to (idąc od północy): Chojno (w powiecie szamotulskim), Sieraków i Mierzyn (w powiecie międzychodzkiem), Skorzęcin (w powiecie gnieźnieńskim), Powidz (w powiecie słupeckim), Wilczyn i Slesin (w powiecie konińskim), Karpicko i Wieleń Zaobrzański (w powiecie wolsztyńskim), Dębiec Nowy (w powiecie kościańskim), Jarosławki (w powiecie śremskim), Boszkowo i Osieczna (w powiecie leszczyńskim), Antonin-Lido (w powiecie ostrowskim), Kobyła Góra (w powiecie ostrzeszowskim) i Mikorzyn (w powiecie kępińskim).

19. Małe lotniska to: Margonin (w powiecie chodzieskim), Kamienica (w powiecie wągrowieckim), Lubasz (w powiecie czarnkowskim), Jankowo Dolne (w powiecie gnieźnieńskim), Ostrowo (w powiecie słupeckim), Mikorzyn (w powiecie konińskim), Kuźnica Zbąska i Wilcze (w powiecie wolsztyńskim), Zaniemyśl (w powiecie średzkim), Cichowo (w powiecie kościańskim), Podrzekta (w powiecie śremskim), Gołuchów (w powiecie pleszewskim).

Typy ośrodków wypoczynkowych w Wielkopolsce z okresu PRL'u

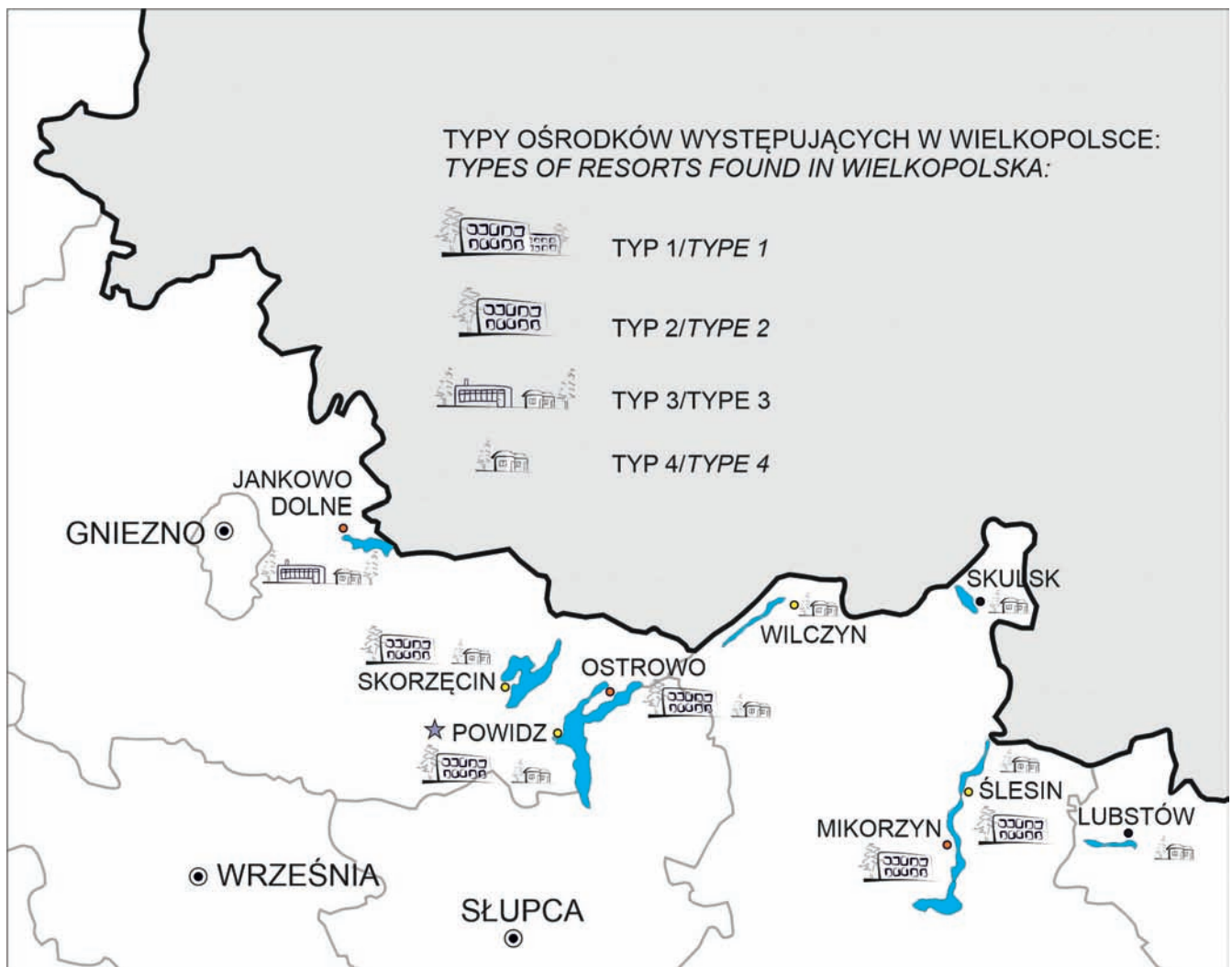
W wyniku przeprowadzonych badań zidentyfikowano cztery typy ośrodków wypoczynkowych zbudowanych w Wielkopolsce za czasów PRL-u (il. 3). Różniły się sposobem i intensywnością zabudowy oraz wielkością zajmowanego terenu. Do pierwszego typu (oznaczonego na ilustracji jako typ 1) zaliczyć należy ośrodki, w których skład wchodziło kilka murowanych budynków dwukondygnacyjnych przeznaczonych do zakwaterowania pensjonariuszy, stołówka wraz z kuchnią oraz obiekty rekreacyjne, a całość zajmowała znaczną powierzchnię terenu²⁰. W skład drugiego typu (typ 2) wchodził jeden budynek murowany,

20. Najwięcej ośrodków typu 1 zostało wybudowanych na zachodzie województwa poznańskiego były to m.in.: Międzywojewódzka Szkoła Aktywu ZSMP w Mierzynie koło Międzychodu (przekształcona w OW „Justynka”, dzisiaj nieistniejąca), Ośrodek Fabryki Urządzeń Komunalnych w Dormowie (budynki stoją nieużytkowane), ośrodek „Lubuszanka” w Boszkowie (wyburzony w 2023 roku), czy Ośrodek Wypoczynkowy „Krokus” Wałbrzyskiego Przedsiębiorstwa Gospodarki Mieszkaniowej w Wieleniu Zaobrzańskim (działający do dzisiaj).

2. Mapa dawnego województwa poznańskiego z zaznaczonymi lokalizacjami lotnisk (z rozróżnieniem na duże, zaznaczone kolorem żółtym i małe, zaznaczone kolorem pomarańczowym) oraz miejsc gdzie zlokalizowano pojedyncze ośrodki wypoczynkowe (zaznaczone kolorem czarnym) (opr. autorka)

2. Map of the former Poznań Voivodship with marked locations of airports (distinguishing between large, marked in yellow, and small, marked in orange) and places where individual resorts were located (by the author)

3. Fragment mapy województwa poznańskiego z lokalizacją ośrodków wypoczynkowych wraz z rozróżnieniem na ich typy: typ II – ośrodki w Skorzęcinie, Powidzu, Ostrowie, Mikorzynie, Ślesinie; typ III – ośrodek w Jankowie Dolnym; typ IV – ośrodki w Powidzu, Ostrowie, Wilczynie, Skulsku, Ślesinie, Lubstowie. (opr. autorka)

3. Fragment of a map of Poznań voivodeship with the location of resorts and their types: types II – resorts in Skorzęcin, Powidz, Ostrowo, Mikorzyn, Ślesin; type III – resort in Jankowie Dolnym; type IV resorts in Powidz, Ostrowo, Wilczyn, Skulsk, Ślesin, Lubstów (by the author)

który mieścił w sobie zarówno funkcję noclegową, jak i salę jadalną służącą w razie potrzeby za salę spotkań i wieczornych potańcówek, a budynkowi temu towarzyszyły często urządzenia małej architektury takie jak np. huśtawki czy piaskownice. Zazwyczaj tego typu obiekty zajmowały obszarowo mały teren²¹. Trzeci typ (typ 3) należał natomiast do bardzo dużych obszarowo ośrodków, a składał się z kilkunastu lub kilkudziesięciu domków letniskowych, budowanych w różnych układach (wolnostojące, bliźniacze, wiatrakowe, szeregowe) oraz z jednego budynku o znacznej kubaturze, w którym znajdowała się stołówka, kuchnia, węzeł sanitarny²². Czwarty typ (typ 4) ośrodka był wyraźnie inny od poprzednich, gdyż nie stanowił układu funkcjonalnie samodzielnego, był częścią letniska. Niektóre zakłady pracy budowały ośrodek, który składał się tylko z domków letniskowych, pozbawionych najczęściej nawet węzłów sanitarnych.

21. Ośrodki typu 2 to m.in.: powstały w Międzychodzie „Hotel Neptun”, wzniesiony w Wagrowcu motel (obecnie przebudowany na „Hotel Pietrak”) oraz wzniesiony w Skorzęcinie na obrzeżach letniska hotel (obecnie „Hotel Biały”).
22. Ośrodek typu 3 wybudowała fabryka Cegielskiego w Owczychgłowach koło Rogoźna (dzisiaj nieistniejąca), Akademia Rolnicza w podpoznańskim Kiekrzu oraz poznańska mleczarnia w Chrzypsku Wielkim.

W letnisku lokalizowano wspólne dla wszystkich ośrodków sanitariaty, niektóre letniska posiadały wspólną stołówkę, sklep i ogólnodostępne tereny rekreacyjne dla wszystkich wypoczywających z różnych zakładowych ośrodków²³.

Architektura ośrodków wypoczynkowych

Nowopowstałe budynki, szczególnie w ośrodkach typu 1 czy 2, były najczęściej sytuowane równolegle do linii brzegowej jeziora lub cieków wodnych i posiadały balkony/taras od strony wody. Miały zwykle dość prostą formę architektoniczną, utrzymaną w konwencji powojennego modernizmu o prostych, kubicznych bryłach i pozbawionych ornamentacji fasadach. W tych modernistycznych budynkach najważniejsza była funkcja. Większość tego typu ośrodków wybudowano na zachodzie Wielkopolski, na obszarze pojezierza leszczyńskiego oraz poznańskiego.

Jednym z największych ośrodków typu 1 i 2 było Boszkowo - letnisko nad jeziorem Dominickim w po-

23. W recenzji artykuł: J. Bogajewska-Danek, *Domki letniskowe wybudowane w PRL-u w latach 1944-1989 – cechy charakterystyczne, typy i ich zmiany po 1989*, „Środowisko Mieszkaniowe”.

4. Przykłady architektury różnego typu ośrodków wypoczynkowych w Wielkopolsce: **1)** ośrodek w Łęcznej (typ 1); **2)** ośrodek w Boszkowie (typ 2); **3)** ośrodek w Kiekrzu przed modernizacją (typ 3); **4)** ośrodek w Ślesinie po modernizacji (typ 4) (fot. autorka)

4. Examples of architecture of various types of resort centres in Wielkopolska: **1)** centre in Łęczna (type 1); **2)** centre in Boszków (type 2); **3)** centre in Kiekrz before modernisation (type 3); **4)** centre in Ślesin after modernisation - type 4 (photo by the author)

wiecie leszczyńskim, które pełniło tę funkcję jeszcze przed II Wojną Światową. W latach 60. i 70. XX wieku powstało tam wiele okazałych budynków (il. 4.2), większość jednak została przebudowana po zmianie właściciela pod koniec XX i na początku XXI wieku. Swą pierwotną formę z lat 80. XX wieku zachował natomiast ośrodek w Łęcznej, składający się z dwóch dwukondygnacyjnych budynków hotelowych usytuowanych przy jeziorze Chrzypskim. Głównym akcentem tych skromnych, wzniesionych na prostokątnym planie obiektów były pasy loggii oraz tarasy z drewnianymi balustradami od strony jeziora (il. 4.1). Charakterystycznym elementem architektonicznym ośrodków wypoczynkowych z okresu PRL-u były parterowe, murowane domki letniskowe połączone w układzie szeregowym, z tarasami od frontu (il. 4.3 i 4.4). Przykłady takich realizacji znajdujemy w wielu ośrodkach Wielkopolski, w tym także w ośrodkach dużych, typu 3. Ośrodki te zajmowały największe powierzchnie terenu, biorąc pod uwagę stosunek zabudowy do wielkości działki i tam szczególnie dbano o odpowiednie zagospodarowanie terenu (architektura, mała architektura, obiekty rekreacyjne, zieleń). Przykładem mogły być między innymi: ośrodek w Rogoźnie Fabryki Maszyn Rolniczych Agromet-Rofama, nieistniejący już dziś ośrodek w Owczychłowach Zakładów H. Cegielskiego, czy sprywatyzowany i przebudowywany obecnie ośrodek w Kiekrzu Akademii Rolniczej w Poznaniu (il. 4.3).

Największym letniskiem, gdzie dominującą część stanowiły ośrodki typu 4, był Skorzęcin w powiecie gnieźnieńskim nad jeziorem Niędzygiewiel. Par-

terowe domki letniskowe w zabudowie pojedynczej, bliźniaczej czy szeregowej, harmonijnie wpisywały się w zadrzewione otoczenie Orlej Góry. Od strony północnej letniska, na jego obrzeżu nad jeziorem Białym wybudowano ośrodek typu 2, obecnie „Hotel Biały”. Ośrodki typu 4 występowały na całym badanym obszarze, były najtańsze zarówno pod względem kosztów budowy jak i ich utrzymania, a składały się praktycznie z samych niewielkich domków letniskowych (il. 4.4).

Podsumowanie badań

Przeprowadzone badania pozwoliły odnaleźć 56 lokalizacji w dawnym województwie poznańskim (por. il. 2), w których znajdowały się ośrodki wypoczynkowe i/lub letniska. Można wśród nich wyróżnić 14 miejsc z ośrodkami typu pierwszego, które były największe pod względem liczby budynków, obszaru i najlepiej wyposażone w urządzenia rekreacyjne, 18 miejsc z typem drugim, które składały się z jednego wielofunkcyjnego budynku oraz kilku urządzeń rekreacyjnych, 6 miejsc z typem trzecim, gdzie dominantę stanowił najczęściej budynek kuchni ze stołówką i miejscem odpoczynku, i 42 miejsc z typem czwartym, czyli ośrodkami, które stanowiły element większej całości jaką są letniska. Wyróżniono 16 letnisk dużych, które tworzyło co najmniej 10 ośrodków zakładowych typu 3, a ich infrastruktura była bogata, a na terenie letniska w sezonie letnim mogło przebywać kilka tysięcy osób i 12 do kategorii małych, które tworzyło tylko kilka ośrodków zakładowych, a liczba osób przebywających na ich terenie nie przekraczała tysiąca.

Większość tych obiektów istnieje do dnia dzisiejszego, prawie wszystkie jednak zmieniły właściciela. Wśród tych które zostały poddane badaniom tylko jeden pozostaje własnością tego samego co pierwotnie zakładu pracy (ośrodek w Mierzynie, którego właścicielem jest Amica Wronki). Kilka obiektów przestało istnieć (np. ośrodki zakładów H. Cegielskiego z Poznania w Owczychłowach czy w Ostrowiecznie), a niektóre niszczyć (np. ośrodek „Bajka” w Trzciance, czy ośrodek w Dormowie). Nowi właściciele dużych ośrodków, którzy kontynuują działalność wypoczynkową, najczęściej przeprowadzają modernizację tkanki architektonicznej i urbanistycznej. Powszechną praktyką w niektórych dużych ośrodkach było wykupywanie poszczególnych domków w letniskach przez pracowników i przeprowadzanie niekontrolowanej modernizacji²⁴.

24. J. Bogajewska-Danek, Wielkopolska jako region wypoczynkowy w okresie Polski Ludowej: domki letniskowe, ich typy i zmiany po 1989, „Środowisko Mieszkaniove” nr 47, 2024, s. 4-15.

Reasumując - w wyniku działań władz państwowych PRL-u, które umożliwiły zakładom pracy budowę ośrodków wypoczynkowych dla pracowników, w latach 1958-1989 w Wielkopolsce powstało wiele obiektów i ośrodków wypoczynkowych różnego typu. Liczba miejsc noclegowych w 1970 r. wynosiła 41 630²⁵, a liczba miejscowości z miejscami noclegowymi w tymże roku wynosiła ponad dwukrotność tej z roku 1960. Ówczesne województwo poznańskie stało się w latach 1945-1989 regionem wypoczynkowym, atrakcyjnym i przyciągającym rzesze wypoczywających - w szczególności północna i zachodnia część tego województwa. Wydaje się, że popularnością ustępowało jedynie obszarom nadmorskim i górskim. ■

25. S. Wawrzyniak, op. cit., tabela 24: „Turystyczna baza noclegowa w województwach. Stan 1970 r.”

Bibliografia

- Bartkowski T., *O atrakcyjności dla rekreacji środowiska geograficznego w województwie poznańskim*, „Kronika Wielkopolski” nr 1(2), 1974
- Bogajewska-Danek J., *Modernistyczne zespoły wypoczynkowe w Wielkopolsce. Letniska zakładowe*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej. Architektura, Urbanistyka, Architektura Wnętrz”, 2022, nr 10, s. 77-89
- Cymer A., *Architektura w Polsce 1945-1989*, Warszawa 2018
- Dębski L.A., *Budownictwo wczasowe, zasady lokalizacji i element kształtowania architektonicznego cz. III. Nadjeziorne ośrodki wczasowe*, Warszawa 1977
- Encyklopedia Wielkopolska: hasło Wojciech Jabłoński, <https://www.csw2020.com.pl/biogram/biogram-wojciecha-jablonskiego/>, (dostęp 23.02.2024)
- Gaj J., *Dzieje turystyki w Polsce*, Warszawa 2008
- Kunicki K., Ławecki T., *Na wczasach i w delegacji. Kronika PRL 1944-1989*, 2015.
- Pustoła J., Skalska T., *Metody oceny prawidłowości funkcjonowania zakładowych obiektów wypoczynkowych*, Warszawa 1986
- Restauracja „Jabłonna”, https://fotopolska.eu/Hotel_Jablonna_Powidz (dostęp: 17.12.2023)
- Smolarnia Hotel & restaurant, <https://hotelsmolarnia.pl/o-smolarni-2/> (dostęp: 17.12.2023)
- Sowiński P., *Wakacje w Polsce Ludowej. Polityka władz i ruch turystyczny (1945-1989)*, Warszawa, 2005.
- Szmitkowska A., *Architektura pracowniczych ośrodków wczasowych w Polsce. Zarys problematyki*, „Architectus” nr 3(55), 2018, s. 83-100
- Szuszkiewicz J., *Urządzenia wczasowe, turystyczne i uzdrowiskowe w Polsce. Stan istniejący i lokalizacja*, Warszawa 1966
- Wawrzyniak S., *Zmiany w strukturze przestrzennej turystycznej bazy noclegowej w Polsce w latach 1960-1970*, Warszawa 1977
- Wojdak M., *Ostatni turnus. Poczłówki z wczasów w PRL-u*, Kraków 2022
- Zgodziński B., *Ośrodki wypoczynkowe Wielkopolski*, Poznań 1967

Joanna Bogajewska-Danek, mgr inż. arch., Wydział Architektury Politechniki Poznańskiej. W swojej pracy badawczej zajmuje się historią architektury i ochroną dziedzictwa, aktualnie pisze rozprawę doktorską dotyczącą ośrodków wypoczynkowych powstałych w okresie PRL-u w Wielkopolsce. Jej zainteresowania dotyczą także konstrukcji budowanych przez harcerzy na obozach i rewitalizacja zabytkowej przestrzeni architektonicznej i urbanistycznej. ORCID: 0000-0001-8847-2755. Kontakt: joanna.bogajewska-danek@put.poznan.pl